

УДК 101+340+929

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1043>

С. П. Шевцов

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6096-4846>доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Scopus Author ID: 55750561000

СЕР ФРЕНСІС БЕКОН І ЗІТКНЕННЯ ДВОХ СИСТЕМ ПРАВА

Уже майже чотири століття Френсіс Бекон інтригує світ своєю особистістю, стоячи окремо серед інших філософів, ця людина, що відзначена як беззаперечним талантом, навіть генієм, так саме водночас людина без моралі, пристосуванець, інтриган, навіть злочинець і корупціонер, звинувачений і засуджений за зловживання своїм становищем, яка визнала це й витратила вимушену відставку на плідне заняття наукою. Ці два образи виявлялися настільки погано сумісними, що багато з істориків філософії не змогли такого бар'єру подолати й відмовлялися філософським працям Ф. Бекона в новизні, у їх здатності впливати на розвиток філософії, характеризуючи його як аморального шарлатана [13, р. 1]. Автор статті не ставить за мету виправдання англійського філософа й політичного діяча, навіть узагалі приділяє менше уваги його особистості, зовсім не розглядає його філософію. Але є доцільним звернути увагу на певні обставини, за яких звинувачення мало місце, обставини, на нашу думку, надзвичайно важливі, проте які досі не відображено в літературі з історії філософії. Якщо говорити зовсім коротко, то швидше за все Ф. Бекон опинився перед судом не так як фізична особа (якщо використовувати мову континентального права) і навіть не як юридична особа (він обіймав посаду лорда-канцлера), а швидше як «юридична особа другого порядку», яка втілювала на той момент так зване «право справедливості», проти якого саме в цей час об'єдналися навколо прихильників «загального права» (передусім суддів і пов'язаних із ними осіб) різні групи парламенту.

Тут нам доведеться звернутися до історії англійського права – однієї із самих своєрідних правових систем, що відомі сьогодні. «Для юристів континентальної Європи англійське право завжди представляється як щось дивне та незвичайне», – так починають свою розповідь про англійське право Конрад Цвайгерт і Хайн Кетц у добре відомій книзі [3, с. 273]. І ці слова повторюють за ними майже всі теоретики права не-англійці та не-американці. Звичайно, наш огляд історії цього інституту вимушено буде неповним і значною мірою схематичним, але інакше не уявити ситуацію, на вістрі якої опинився Френсіс Бекон.

Історію англійського права прийнято починає з 1066 року, тобто з моменту завоювання Англії

Вільгельмом I Завойовником і зайняттям ним англійського трону. Цей перший період становлення англійського права тягнеться до закінчення війни Червоної та Білої троянди та сходження на англійський престол династії Тюдорів (1485). За чотири століття пройдений колосальний шлях: значною мірою втратили свою роль і значення місцеві суди – маноріальні (помісні), графські, міські, сільські тощо, і чільну роль зайняв королівський суд. У 1086 році за наказом самого Вільгельма I складено так звану «Книгу Страшного суду» (Domesday Book), яка включає зведення матеріалів загального поземельного перепису, що зафіксувала близько 15 000 манорів (маєтків) і 200 000 дворів. Надалі англійське право значною мірою спиратиметься саме на земельні ділянки, і саме їх буде покладено в основу ідентифікації прав та осіб. Найважливіші питання держави спочатку вирішувала Королівська курія (curia regis), мабуть, запозичена Вільгельмом в англосаксонських попередників, потім на її основі виділено Високий королівський суд, але й він був змушений розділити потік справ між кількома інститутами – Судом королівської лави (King's Bench або Cour du banc du Roi, адже нормани на той час усе ще розмовляли французькою), цей суд розглядав переважно кримінальні справи особливої важливості (офіційно утворений у 1215 році, але розпочав діяльність ще раніше); приблизно водночас, на початку XIII століття, виник Суд загальних позовів (Court of Common Pleas), який головним чином займався земельними суперечками між підданими (згодом він став головним судом загального права для громадян); і тоді ж виділено Суд казначейства (Court of Exchequer), у чю сферу потрапляли справи, що торкалися фінансових інтересів англійської корони. Усі ці суди розглядалися як вищі, їх називають також Вестмінстерськими судами, оскільки два останні безвиїзно засідали у Вестмінстері, а королівська лава здійснювала подорожі Англією разом із королем остаточно осіла у Вестмінстер-холі лише у XV столітті.

Напочатку діяльності нові правителі цілому зберігали систему законів, що встановилася за передостаннього англосаксонського короля Едуарда Сповідника (бл. 1003–1066) і зберігали його структуру місцевого управління – шерифів як представників

центральної влади. Але з якогось моменту королівський суд став витіснити чинні місцеві суди. Стосовно причин цього серед дослідників немає узгодження. З одного боку, правильно, що королівські суди використовували інші методи, ніж місцеві суди, наприклад, вони зовсім не вдавалися до ордалій (англосакс. *ordol*, лат. *ordalium*), «Божого суду» – випробуванням вогнем або водою, поединкам, боротьби тощо, з іншого боку, відомо, що вже Вільгельм не дуже довіряв власним баронам, відразу розділивши землі між ними так, щоб вони були географічно розсіяні, з метою виключити можливість для будь-кого з них володіти цілими графствами, що давало б змогу їм з часом відокремлюватися та зрівнятися в могутності з королем (як це відбувалося у Франції та Німеччині). Виняток становили землі на кордонах із Шотландією та Уельсом, де необхідно було охороняти територію від постійних набігів. Формально, незважаючи на загалом феодалний спосіб володіння землею, уся земля в Англії належала королю. У цій ситуації можна припустити, що англійські правителі були не проти підтримувати місцеве населення в їхніх претензіях і позовах, запобігаючи їхньому зближенню з місцевими лендлордами й потраплянню в повну залежність від них. Була й ще одна сторона: не можна не врахувати, що нормани привнесли в Англію своє дивовижне й унікальне правове мислення, про яке неодноразово писали, у тому числі й автор статті [4].

В XI столітті королівська адміністрація вторгалася в цивільно-правову та кримінальну сфери різних областей Англії тільки на фіскальній основі, її цікавила регулярність виплат фіску основними платниками – великими землевласниками, а також вона забезпечила для себе виключне право на розгляд тяжких злочинів – штрафи та конфіскації скарбниці [8, с. 173]. Але вже в XII і XIII століттях королівська юстиція значно розширила свою компетенцію. Виник інститут «роз'їзних суддів» (*iusticiarii itinerantes*), який чудово вписався в судову реформу Генріха II (1154–1189), що встановила перевагу королівської юстиції. Виїзди відбувалися регулярно й систематично охоплювали всі округи королівства. У виїзних судів не було спеціалізації, але переважно увага приділялася «позовам корони» (*placita corone*). Реконструкція їхньої діяльності викликає сьогодні серйозні труднощі, але загалом вони спиралися на курії графств, лише головуючи на засіданнях, надаючи їм таким чином статус королівської курії. Це нове уніфіковане право, що охоплює всю Англію, отримало назву «загальне право», утім на той момент воно ще не набуло тих специфічних рис, які пов'язують із цим правом сьогодні.

Спочатку документи про порушення позовів мали бути придбані сторонами в канцелярії, головою якої був лорд-канцлер [7, с. 10]. Він видавав

розпорядження (*writ*) – спочатку прості послання, що мали статус наказу короля порушити ту чи іншу справу, зі стислим описом суті й дорученням конкретному чиновнику вчинити позов у цій справі (що дуже нагадувало практику римського преторського права). Такий чиновник (як і «роз'їзний суддя») спочатку не мав юридичної освіти й не орієнтувався в порядку дій. Але більшість справ були схожими, переважна їх частина стосувалася земельних спорів, тому досить швидко виробилися типові форми цих розпоряджень. У XII столітті вже йшла робота із систематизації цих розпоряджень, саме їй в основному присвячені славнозвісні трактати Гленвіля (пом. бл. 1190) і Бректона (бл. 1210 – бл. 1268). Спочатку лорд-канцлер (у цей ранній період – завжди духовна особа, один із вищих ієрархів церкви) видавав ці розпорядження на власний розсуд і формулював їх, як розумів, у тому числі в категоріях канонічного права. Але кількість позовів, що швидко зростала, призвела до створення типових розпоряджень (на кінець XII століття їх було вже близько 75), при цьому кожне з таких розпоряджень передбачало свою особливу процедуру встановлення фактів при збереженні низки фундаментальних практик судового процесу (наприклад, використання присяжних). Через такий стан справ істотним складником успіху процесу для позивача виявився вибір правильного типу розпорядження (та неминуче визначення певної процедури), що аж ніяк не було простою справою. Підґрунтям цих приписів і процедур виступала практика володіння земельними ділянками або належність до них.

За такого стану справ лендлорди опинялися поза процесом правотворчості й значною мірою правозастосування. Вони постійно робили спроби звузити сферу компетенції лорда-канцлера та виїзних суддів. Найвідомішою та вдалою з таких спроб став Вестмінстерський статут-1285, що обмежив лорда-канцлера у створенні нових приписів (насправді в той час над ними працював уже цілий штат канцелярії) тільки за аналогією з уже наявними; у суперечливих випадках справа вирішувалася Парламентом [11, р. 53, 65]. На початку XIV століття загалом уже виокремилися визначальні форми та процедури загального права, правотворчість помітно пішла на спад, сформувалися гільдії професійних юристів. Процедура стала настільки складною й формалістичною, що без спеціальної підготовки та досвіду розібратися в ній виявлялося неможливо, тим більш що не було ніяких правових кодексів і все ґрунтувалося на процедурі. Юристи-практики виявлялися природно зосереджені значно більш на формальному боці справи, ніж на його змісті, оскільки саме вибір правильного типу розпорядження й суворе дотримання процедури значною мірою визначали успіх процесу. З іншого боку, це також відкривало

широкі можливості для суто формальних хитрощів, помилок, суди ще не мали захисту від політичного тиску однієї зі сторін, безумовно, мали місце різні шахрайства й корупція. Але найсуттєвішою вагою судів загального права виявлялася їхня формальна обмеженість і суворість процедури. Це призводило до того, що низка суперечливих ситуацій і конфліктів взагалі не могла стати предметом юридичного розгляду. І насамперед це стосувалося питань так званої довірчої власності або забезпечення прав користування. Проте були також й інші випадки.

Загальне право, наприклад, реагувало лише за допомогою відшкодування збитку потерпілій стороні, утім випадки примусу, політичного чи іншого тиску, образи й багато інших узагалі виявлялися поза її межами. Показовою може бути відома справа 1348 року – позов потерпілого до поромника, який перевантажив пором, унаслідок чого той перекинувся й загубив коня позивача. Випадок розглядався як порушення договору, проте два типові приписи, пов'язані з договором, ніяк не відповідали ситуації. «Припис про порушення договору за печаткою» не міг бути використаний, оскільки, природно, поромник такого договору не підписував; «Припис про стягнення грошового боргу» теж не підходив: він застосовувався в разі заздальгідь обумовлених сум (кредитної позики, житлової плати тощо). У цьому й інших випадках, які не знаходили відповідної форми в загальному праві, постраждали були змушені звертатися безпосередньо до короля, а той передавав справу на розгляд лорду-канцлеру. Лорд-канцлер виконував функцію совісті короля й розглядав подібні справи щодо совісті, поза процедурними рамками судів загального права. Лорд-канцлер задовольнив «позов про стягнення збитків» і на основі його рішення потім розвинулася форма загального позову про відшкодування збитків через порушення договору [3, с. 281].

Згодом кількість таких скарг стала стрімко зростати. Власне, чим суворішими ставали норми загального права, тим більше випадків воно ніби «видавлювало» за свої межі. І значна частина тих, хто не міг бути задоволеним діяльністю й вироками вестмінстерських судів, зверталися зі скаргами до лорда-канцлера. Такого роду рішення й лягли в основу виникнення «права справедливості» (equity), яке, по суті, створено загальним правом з усього того, що спочатку було закладеним, але пізніше витісненим через зростаюче посилення формалізму судової практики. Лорд-канцлер і співробітники його штату спочатку вирішували питання просто виходячи зі свого розуміння ситуації, але пізніше, знову-таки багато в чому через помітне зростання потоку справ, виробили низку процедур, які суттєво відрізнялися від норм загального права.

Тут треба сказати заздальгідь кілька слів. Право справедливості, на відміну від загального права, при загальній базі фактичних даних, які наводяться різними сторонами, отримує в істориків чи теоретиків права дуже широкий спектр оцінок і пояснень. Наприклад, такий видатний історик права, як Ф. Мейтленд, узагалі не схильний уважати його правом у власному розумінні: «Ставлення між загальним правом та правом справедливості варто розглядати не як відношення між двома суперечливими системами, а як відношення між кодексом і доповненням до нього, як між текстом закону та глоси. І ще ми повинні пам'ятати про те, що право справедливості не було самодостатньою системою – навряд чи це була система – а скоріше набором додаткових правил» [11, р. 156]. Зовсім іншого погляду притримується Г.Дж. Берман, за яким право справедливості не було системою тільки на початку свого становлення, але стало системою за часів правління Тюдорів, воно відрізнялося від загального права тим, що в її основі зберігалися релігійні принципи канонічного права, його принципи зводилися до трьох основних: «закон повинен захищати слабких; закон має захищати довірчі зобов'язання; закон повинен звертатися безпосередньо до людини як до совісного християнина» [1, с. 103]. Відповідно, Г.Дж. Берман дуже високо оцінює середньовічне право справедливості й уважає його вплив на англійське право надзвичайно благодатним, тоді як Мейтленд схильний бачити в ньому не дуже важливий додаток, котрий переважно пом'якшує деяку жорсткість загального права, яке в цілому покриває всі потреби держави та суспільства.

Не вступаючи тут у полеміку, ми запропонуємо свій погляд на право справедливості. Процедура, розроблена лордом-канцлером ще за часів, коли він особисто розглядав справи й виносив рішення, істотно відрізнялася від норм і процедур загального права. У цілому виконувалася така послідовність дій: після знайомства з матеріалами справи, яку надав позивач, лорд-канцлер особисто викликав відповідача на розмову, при тому що виклик був оформлений як спеціальне розпорядження і проігнорувати його було не можна, за це в кращому разі накладався штраф, а в гіршому – це могло бути розглянуто як відкритий виступ проти короля (якого представляв лорд-канцлер). Відповідач, прийшовши, під присягою викладав суть справи, як він її бачив. Далі йому ставили запитання, на котрі він також мав відповісти. Присяжних не було, відповідач опинявся віч-на-віч із духовною особою (часто – архієпископом Кентерберійським), брехати якій було справою нелегкою та небезпечною з будь-якого боку. За наслідками бесіди лорд-канцлер самостійно виносив рішення, виконання якого гарантувалося суворими методами покарання.

Потрібно враховувати, що лорд-канцлер був знайомий як із системою загального права, так і з канонічним правом, крім того, він ураховував інтереси короля та держави в цілому, а крім того (принаймні мав!), мусив покладатися на совість і поняття справедливості й королівської милості. Протягом усього XV століття лорд-канцлер діяв на свій розсуд, надалі в цій галузі також виробилися прецедентні норми і право справедливості набувало власних норм і форм, подібно до загального права.

Наприкінці XV століття (у 1485 році) королем Англії стає Генріх VII, що поклато край громадянській війні Червоної та Білої троянд і початку династії Тюдорів. Саме з Тюдорами пов'язаний розквіт права справедливості: за них королівські (Вестмінстерські) суди стають незалежними, відокремлюючись від королівської курії та самого короля. Безперечно, це відбувалося проти волі правителів, але формалізм судів загального права в умовах стабільного правління опинявся за межами королівської влади: потрібно було або ламати структуру, що склалася, або протиставити їй щось інше. І такою альтернативою виявилось право справедливості. Його центром був суд лорда-канцлера, а воно існувало також у деяких інших судах. Тюдори послідовно проводили політику посилення королівської влади, розширення її компетенцій, і цим багато в чому пояснюється розрив Генріха VIII з папою римським і католицизмом на користь Реформації (а не лише відмовою папи визнати його розлучення та новий шлюб з Анною Болейн). Канцлерський суд на той час формально теж був незалежним (ця практика склалася протягом громадянської війни), але короні було легше впливати на нього, ніж на суди загального права, оскільки його діяльність була значно менш формалізована і значною мірою залежала від особи лорда-канцлера. У 1529 році Генріх VIII уперше призначає лордом-канцлером світську особу та до того ж вихідця з буржуазного шару – ним стає знаменитий Томас Мор. Немає сумнівів, що, призначаючи цю людину, король розраховував на зворотну підтримку з боку своєї креатури, у чому він, як відомо, помилився. Але загальний напрям розвитку права та королівської влади це змінило. Наприкінці правління Генріха VIII виникає поняття «право справедливості», водночас у середині століття виникає Канцлерський суд як офіційна юридична інституція: колись він існував лише як розгляд скарг від імені короля. Через тиск з боку корони та як спосіб захисту від домагань королівської влади діяльність Канцлерського суду в XVI столітті стає все більш формальною, переймаючи досвід судів загального права, усе більшого значення набувають прецеденти, до кінця XVI століття рішення Суду лорда-канцлера починають публікуватися (публікації про роботу

судів загального права виходили в знаменитих *Щорічниках* із 1290 року, але варто відзначити суттєву різницю, яка, на наш погляд, є показовою: публікації *Щорічників* були спрямовані на поширення досвіду використання певних процедур, тому вони переважно повідомляли саме про процедурний складник, досить часто взагалі опускаючи судові рішення, тоді як для Суду канцлера все було навпаки: у центрі уваги опинялися якраз рішення, вироки).

Невдоволення судовою практикою лорда-канцлера з боку лендлордів і прелатів церкви в Парламенті набуло свого вираження ще в XII столітті, у XIV ці скарги тривали, у XV столітті вони змінилися спробами взяти Канцлерський суд під контроль Палати громад. Причини цього невдоволення з усією повнотою та отруйною дотепністю висловив юрист XVII століття Джон Селден: «Право справедливості (equity) – штука шахрайська (a roguish thing); для закону ми маємо міру, ми знаємо, чому довіряти; справедливість залежить від совісті того, хто є канцлером, і як та може бути більшою чи меншою, так саме й справедливість. Це все одно, якби потрібно було б зробити еталон міри того, що ми називаємо ступнею, за ступнею канцлера – що це була б за міра? В одного канцлера ступня довга, у іншого коротка, у третього ні се ні те: так саме і з совістю канцлера» [14, р. 50–51]. Через цю особливість Канцлерського суду, імовірно, і виникали постійні спроби вже з боку королівської влади в XVI столітті отримати контроль над Судом канцлера. Публікації рішень Канцлерського суду були спрямовані значною мірою на збереження його незалежності, спробою протистояти перетворенню цієї судової інстанції на зброю королівської влади через громадський контроль.

Положення справ істотно змінилося з приходом до влади Якова I Стюарта, який проводив політику встановлення абсолютизму тією мірою послідовно, наскільки давав змогу його особистий характер і зовнішні обставини. Саме в цей час розгорнувся прямиий конфлікт між двома системами права – загальним правом і правом справедливості. Попередньо зазначимо, що ні Канцлерський суд, ні право справедливості загалом ніколи не мали повноважень анулювати рішення судів загального права. Але вони виробили різні механізми для того, щоб нейтралізувати, підправити чи взагалі паралізувати ці рішення.

Усе це особливо яскраво виявилось в низці судових процесів 1613–1616 років, які виявили низку конфліктів навколо визначення меж юрисдикцій двох систем права. Найвідомішим і найпоказовішим, а також найважливішим для теми є знаменита справа графа Оксфорда (Earl of Oxford's case) 1615, що стала фундаментом першого прямого конфлікту й подальших взаємовідносин двох систем права в Англії.

На початку 1570-х років Бенедикт Спінола, емігрант із Генуї, успішний фінансист, який позичав гроші королеві Єлизаветі, запропонував коледжу св. Магдаліни передати йому право оренди на ділянку землі в Лондоні. Оскільки парламентський статут 1571 року (13 Eliz c 10) передбачав можливість передачі церковних володінь керівництвом коледжу не більше ніж на 21 рік, було розроблено план, за яким землю було передано в оренду королеві, а та подарувала право оренди Б. Спінолі. Уважалось, що передача королеві або передача від королеви становитиме неписаний виняток, що дає змогу отримати це право на більший строк. Б. Спінола розділив цю землю на ділянки та побудував 130 будинків. У 1580 році цю землю (точніше, право на її оренду) купив Едвард де Вер, граф Оксфордський. Джон Ворен орендував один із будинків через посередників. Через деякий час Барнабас Гуч, скарбник коледжу, вирішив, що через закінчення строку він може здати землю в оренду Джону Сміту (співпрацівнику казначейства), і дозволив йому зайняти це місце. Дж. Ворен подав позов про висилку проти Дж. Сміта, й хоча термін його оренди минув до того, як справа була розглянута судом, Дж. Ворен наполягав на вирішенні цього питання. Справу розглядав голова Суду королівської лави сер Едуард Кок.

Присяжні вирішили справу на користь Дж. Ворена, визнавши претензії Дж. Сміта незаконними. Але суддя Едвард Кок виступив на підтримку коледжу св. Магдаліни: на його думку, монарх був «джерелом справедливості й загального права», його не можна було виключити зі статуту, спрямованого на підтримку зростання та поліпшення освіти; таким чином, зробив вирок суддя, Б. Гуч, який діє від імені коледжу, здав Дж. Сміту будинок в оренду на законних підставах. Це також привернуло увагу інших суборендарів: Дж. Ворен не мав жодних прав проти Дж. Сміта за новим договором оренди з Коледжем. Після цього Генріх де Вієр, граф Оксфорд, подав скаргу до Канцлерського суду [6, р. 485–489].

Зі свого боку, коледж в особі Б. Гуча та Дж. Сміта подав преклюзивне зустрічне заперечення на підставі вже наявного рішення суду загального права. Намічався прямий конфлікт між судами, і юристи Канцелярії визнали подібне заперечення недостатнім і наказали Б. Гучу та Дж. Сміту з'явитися для відповіді на скаргу графа Оксфорда. Через відмову з'явитися вони обидва були ув'язнені (тимчасово). Поки юристи Канцлерського суду розбирали скаргу й установлювали факти, між лордом-канцлером і суддею Е. Коком розгорнулася дискусія про межі вторгнення Канцлерського суду до рішення вищих судів загального права. Згодом їхня полеміка стала предметом пильного вивчення [10], аргументи сторін відображено в низці джерел [16, р. 61–65].

Основною проблемою був продаж права оренди на землю королеві Єлизаветі на термін більший, ніж передбачав парламентський статут. Зрештою Канцлерський суд віддав перевагу графу Оксфорду, але, головне, він відкрито виступив проти рішення Суду королівської лави. Оскільки рішення суду вони не могли скасувати, то наклали заборону на його виконання; більше того, Суд королівської лави був опосередковано звинувачений у тому, що піддався на шахрайство і прийняв свідомо неправдиві свідчення. Усе це призвело, природно, до напруження між судами, виникла безвихідна ситуація.

Лордом-канцлером на той час був Томас Едгертон, лорд Еллесмер, досвідчений юрист, який обіймав цю посаду з 1596 року. Судді загального права вже неодноразово були незадоволені ним через обмеження або заборони, що накладалися на виконання їхніх рішень. Лорд Еллесмер всіляко прагнув розширити юрисдикцію Канцлерського суду та виступав за посилення королівської влади. І, що важливо, він протягом кількох років сприяв Френсісу Бекону.

Тоді справу було віддано на розгляд призначеної королівською радою комісії, до якої ввійшли генеральний прокурор (Attorney General) Френсіс Бекон і головний стряпчий (Solicitor General) Генрі Йелвертон. Обидва визнали аргументи судді Е. Кока неправомірними щодо рішень Канцлерського суду, більше того, вони сформулювали в рішенні переважну позицію Канцелярії щодо судів загального права: «Канцелярія не ставить себе на місце права та не входить у суперечність із правом». Комісія недвозначно віддала перевагу рішення лорда-канцлера, це рішення комісії схвалив король Яків I. У його заяві говорилося: «... оскільки милосердя і справедливість мають бути справжніми опорами нашого Королівського престолу й наша королівська служба має право піклуватися та забезпечувати, щоб наші піддані мали службову їм рівну й неупереджену справедливість, і що, коли їхня справа заслуговує на розгляд у суді справедливості через судовий позов в нашому Канцлерському суді, вони не повинні бути покинуті й залишені на страждання через суворість і суворість наших законів, ми ... схвалюємо, ратифікуємо й підтверджуємо так саме (as well) діяльність нашого Канцлерського суду, вираженого в першому рішенні, як і висновки щодо закону статутах» [7, р. 115].

У цій заяві короля слово «well» означало не тільки «так саме, так саме добре», а й указувало на перевагу однієї правової інстанції над іншою, а отже, однієї системи права над іншою. За порадою того ж генерального прокурора (Френсіса Бекона) король видав указ, що в разі суперечності між загальним правом і справедливістю перевага має залишатися за правом справедливості. Цей примат права справедливості був пізніше закріплений в

Англії в законах про судову владу 1873 і 1875 років, спрямованих на об'єднання судів справедливості й загального права (хоч і не самих систем) у єдину судову систему.

У той самий час, але з іншого приводу за порадою Френсіса Бекона король звільнив суддю Едварда Кока від усіх посад [9, р. 91–93]. У наступному 1617 році, після смерті лорда-канцлера Томаса Едгертона, лорда Еллесмера, Френсіс Бекон зайняв цю посаду. Сер Едвард Кок після довгої депресії у зв'язку з королівською немилістю в 1620 р. став членом Парламенту (3-й Парламент короля Якова I), який уперше зібрався 16 січня 1621 року, а вже в березні того ж року парламентський комітет з дотримання закону звинуватив лорда-канцлера Френсіса Бекона за 23 окремими пунктами звинувачення в корупції. І спровокував це звинувачення ніхто інший, як сер Едвард Кок [12, р. 22], і саме він став одним із тих, кому було доручено підготувати проти канцлера звинувачення [17, р. 22]. Сер Едвард Кок і в подальшому проявив себе як один із головних діячів опозиції цього недовгого парламенту. Його політична діяльність останнього періоду була спрямована серед іншого на зміцнення судів загального права.

Справа графа Оксфорда стала класичною з питань поділу юрисдикцій між загальним правом і правом справедливості, про нього написано багато, його розбирають студенти, які сьогодні вивчають англійське право. Тим не менше в юридичних посібниках зовсім опущені подробиці особистих взаємин учасників цього процесу (а вони досить цікаві), а в не менш численних працях, присвячених філософії Френсіса Бекона, зовсім не згадується правовий конфлікт двох систем, зазвичай там не знайти навіть згадки ні про право справедливості, ні про загальне право, навіть у такому оглядовому збірнику, як *The Cambridge Companion to Bacon* [13], немає згадки цих понять.

Як відомо, звинувачення 1621 року поклато край публічній кар'єрі Ф. Бекона. Вона закінчилася ганьбою. У певному сенсі можна сказати, що своєю кар'єрою він сплатив примат права справедливості над загальним правом, але для такого твердження ми не маємо документальних доказів. Причини подій у той час інтриг і поєднання міжособистісних взаємин сьогодні розплутати непросто. Хорошим прикладом цього може бути версія, яка передається усно, що через кілька років, у 1622 році, той же Генріх де Веер, 18-й граф Оксфорд, публічно заявив, що він «сподівається, що настане час, коли правосуддя буде вільним, а не здійснюватися тільки через руки Бекінгема», і за це був відправлений до Тауера, де провів ув'язнення двадцять місяців, незважаючи на неодноразові спроби друзів домогтися його звільнення [15]. На жаль, треба визнати, що сьогодні нам достовірно відомий лише факт ув'язнення, але що було його причиною, ми можемо тільки припускати.

Література

1. Берман Г. Дж. Средневековое английское право справедливости. *Вера и закон: примирение права и религии*. Москва : Ad Marginem, 1999. С. 70–103.
2. Паламарчук А. А. Дело графа Оксфорда и полемика о юрисдикциях в раннестюартовской Англии. *Теория и практика общественного развития*. 2015. № 15. URL: <http://www.teoria-practica.ru/vipusk-15-2015/>.
3. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Москва : Международные отношения, 1998. Т. 1 : Основы.
4. Шевцов С. П. Метаморфозы права. Право и правовая традиция. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2014.
5. Dodd A. Francis Bacon's Personal Life Story. Vol. 2. *The Age of James, England: Rider & Co.*, 1949, 1986.
6. Earl of Oxford's case. *The English Reports*. In 178 vols. Vol. 21. Edinburgh, 1900–1932.
7. Kerly D. M. An Historical Sketch of the Equitable Jurisdiction of the Court of Chancery. Cambridge : Cambridge University Press, 1889. URL: <https://archive.org/details/historicallsketch00kerlyiala/page/n7/mode/2up>.
8. Holdsworth W. S. A history of English law. London, 1903.
9. Hostettler J. Sir Edward Coke: A Force for Freedom. Barry Rose Law Publishers, 1997.
10. Knafla L. Law and Politics in Jacobean England. *The Tracts of Lord Chancellor Ellesmere*. Cambridge, 1977.
11. Maitland F. W. Equity: A Course of Lectures. Cambridge University Press, 1910. URL: <https://archive.org/details/equityalsoformso00mait/page/n5/mode/2up>.
12. Ousby I. *The Cambridge Paperback Guide to Literature in English*. Cambridge University Press, 1996.
13. Peltonen M. (ed.). *The Cambridge Companion to Bacon*. Cambridge University Press, 1996.
14. Selden J. Table Talk; Chis Wick, 1818. URL: <https://archive.org/details/tabletalkofjohn00seld/page/n7/mode/2up?ref=ol&view=theater>.
15. Stater V. Vere, Henry de, eighteenth earl of Oxford (1593–1625). *Oxford Dictionary of National Biography* (online ed.). Oxford University Press, 2004.
16. The King's Order and Decree in Chancery, for a Rule to be observed by the Chancellor in that Court... Anno 1616. *The English Reports*. In 178 vols. Vol. 21. Edinburgh, 1900–1932.
17. Zagorin P. Francis Bacon. Princeton University Press, 1999.

Анотація

Шевцов С. П. Сер Френсіс Бекон і зіткнення двох систем права. – Стаття.

У статті розглядаються обставини звинувачення та відставки Френсіса Бекона з посади лорда-канцлера в 1621 році. Автор указує, що до початку XVII століття в Англії співіснували паралельно дві правові системи, які абсолютно відрізняються за нормами і процедурами, а також історією становлення, – загальне право і право справедливості. Наведено стислий опис історії формування обох систем і їх загальні характеристики.

Початок загального права історики відносять до XI століття, право справедливості виникає в XIV столітті. Формування загального права визначено створенням обмеженої кількості конкретних приписів, кожному з яких відповідає своя процедура. Право справедливості отримує оформлення значно пізніше, у її основі лежить вільне рішення лорда-канцлера. Історики права Англії розходяться в оцінках права справедливості та її ролі у формуванні сучасного англійського права. Цю відмінність оцінок автор статті вважає показовою. Кожна із систем прагнула зайняти чільне становище в Англії. Головним інститутом права справедливості був Канцлерський суд до свого скасування в 1873 році. На початок XVII століття випало кілька конфліктів між судами, у яких королівським указом пріоритет віддав праву справедливості. Особливе значення мало справа графа Оксфорда, саме за його результатами дві правові системи прийшли в повну суперечність і знадобилося втручання короля для вирішення конфлікту. Коротко викладається сюжет справи графа Оксфорда та перебіг конфлікту між судом загального права та права справедливості у зв'язку з нею. Відзначається та роль, яку в цій справі відіграв Френсіс Бекон і його супротивник – суддя загального права Едвард Кок. Це був час певної правової кризи в Англії, посиленого зростання абсолютизму королівської влади, корупції та зловживання серед знаті, королівського двору й чиновників. Проте прибічники загального права як найпоширенішого й давнішого домоглися відставки Френсіса Бекона з посади лорда-канцлера, чим забезпечили відносну рівновагу правових систем. Ця справа значним чином визначила долю політичної кар'єри Френсіса Бекона.

Ключові слова: історія права, англійське право, загальне право, право справедливості, правова система, норма, принцип, суддя, канцлер, процедура, юстиція.

Summary

Shevtsov S. P. Sir Francis Bacon and the clash of two systems of law. – Article.

The article examines the circumstances of the indictment and resignation of Francis Bacon from the

post of Lord Chancellor in 1621. The author points out that by the beginning of the 17th century in England, two legal systems coexisted in parallel, completely different in norms and procedures, as well as in the history of formation: common law and Equity. The author of the article gives a brief description of the history of the formation of both systems and their general characteristics. Historians attribute the beginning of common law to the 11th century, Equity arises in the 14th. The formation of common law is determined by the creation of a limited number of specific regulations, each of which has its own procedure. The right to justice receives registration much later, it is based on the free decision of the Lord Chancellor. Law historians in England disagree about Equity and its role in shaping modern English law. Each of the systems sought to occupy a dominant position in England. The main institution of Equity was the Chancellor's Court before its abolition in 1873. At the beginning of the 17th century, there were several conflicts between the courts, as a result of which a royal decree gave priority to the right of justice. Of particular importance was the Earl of Oxford's case, it was as a result of its results that the two legal systems came into complete conflict and the intervention of the king was required to resolve the conflict. The article summarizes the plot of the case of the Earl of Oxford and the course of the conflict between the court of common law and the law of justice in connection with it. The role played in this case by Francis Bacon and his opponent, common law judge Edward Cock, is noted. This was the time of a certain legal crisis in England, exacerbated by the growth of the absolutism of the royal power, corruption and abuse among the nobility, the royal court and officials. Nevertheless, supporters of the common law, as the most widespread and more ancient, achieved the resignation of Francis Bacon from the post of Lord Chancellor, which ensured a relative balance of legal systems. This case significantly determined the fate of Francis Bacon's political career.

Key words: history of law, English law, common law, Equity, system of law, norm, principle, judge, chancellor, procedure, justice.